

En 9000-årig 15-ender

af Erik Fjeldsø Christensen, Else Kolstrup og Nanna Noe-Nygaard

Komplette velbevarede skeletter af mosefundne pattedyr er ikke længere hverdagskost i Danmark efter at efterkrigstidens tørveskær er aftaget.

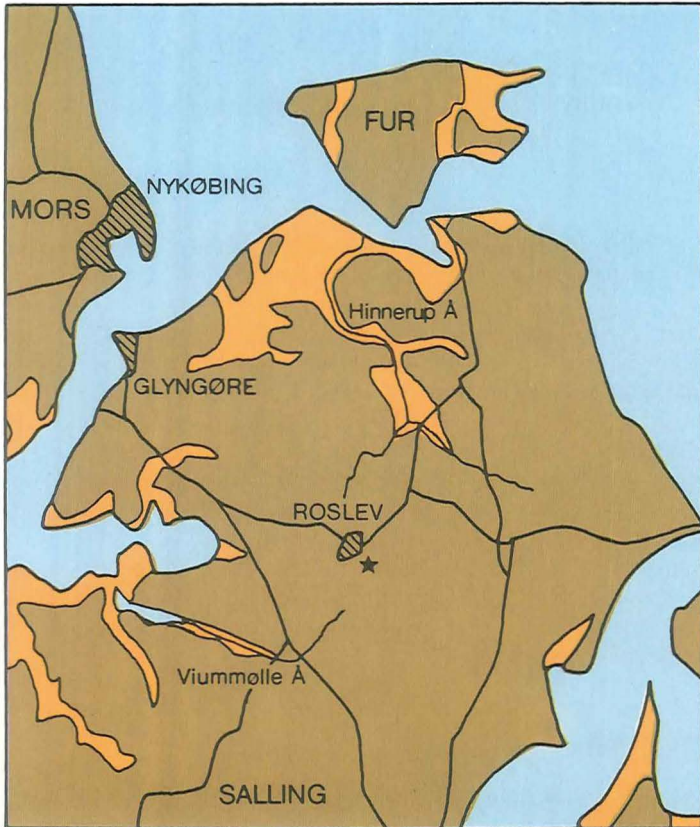
I sommeren 1981 modtog Fur Museum meddelelse om, at tre drenge fra Roslev i Nordsalling var stødt på geviret af en kronhjort i brinken af en dræningsgrøft, godt 1 m under jordoverfladen. Stor var overraskelsen, da folk fra museet kom til stede og konstaterede, at der ikke kun var tale om et gevir, men at fundet også omfattede overordentligt velbevarede knogler fra et tilsyneladende helt skelet af en kronhjort af usædvanlig størrelse. Ved at lægge knoglerne i den anatomisk rigtige orden viste det sig imidlertid, at det meste af bagkroppen manglede. Da en ny oprensning af grøften truede, blev en eftersøgning af de manglende knogler iværksat. Med lidt held blev disse ret hurtigt lokaliseret ca. 1 m inde i brinken og derpå udgravet. Herefter var hjorteskelettet komplet på nær nogle få halehvirvler. Nu var spørgsmålet, hvor gammelt var skelettet, og hvilke omgivelser havde hjorten levet i.

Geologien på stedet

Hjorteskelettet blev fundet i et moseområde, som ligger i et nord-sydgående dalstrøg, der forbinder Hinnerup ådal med Viummølle ådal (fig. 1).

I forbindelse med udgravningen af hjortens bagkrop blev profilet opmålt (fig. 2). Skelettets beliggenhed i en sneglegytje ca. 0.5 m under et overlejrende tørvelag gav anledning til at foretage en nærmere undersøgelse af gytjen med henblik på en vurdering af aflejningsmiljøet på det tidspunkt, da hjorten døde.

Fund af fiskeknogler og -skæl viser, at der har været tale om et område med åbent vand, og tilstedeværelsen af sneglen *Lymnaea ovata* tyder på aflejring i ferskvand eller brakvand. Gytjen indeholder desuden både frø og pollen, og ved hjælp af disse kan miljøet yderligere beskrives. Af de indsamlede frø er langt de fleste fra hvid åkande, men desuden findes enkelte fra kogleaks, star, bukkeblad og birk. En pollenundersøgelse af sediment fra hjortens hjernekasse samt fra gytjen lige over hjorten fortæller endvidere om almindelig forekomst af hassel, birk og porse. Sjældnere forekommer pollen af asp og fyr, mens pollen af pil, elm, eg og el kun udgør et underordnet element i pollenspektrene.

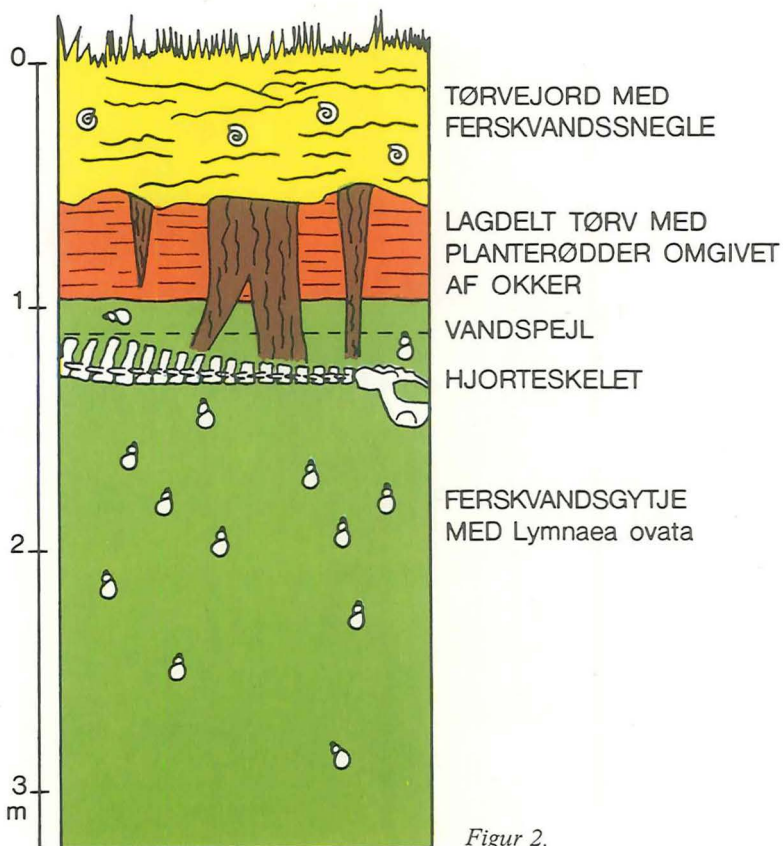
Figur 1. Kort over Salling. Orange farve viser Stenalderhavets aflejringer. En stjerne markerer fundet af hjorten ved Roslev.

Sedimentets indhold af fossiler giver os således et godt billede af hjortens omgivelser: En ferskvandssø, delvist dækket af hvid åkande, med en bræmme af kogleaks langs bredden. På bredden voksede porsø og star med indslag af bukkeblad. Den omgivende skov bestod af hassel og birk med lidt asp.

Dødsårsagen ?

Hjortens forkrop var allerede blevet udgravet, da geologerne kom til stede, og derfor eksisterer ingen sikre oplysninger om, hvordan knoglerne lå i sedimentet. Udgravningen af bagkroppen viste imidlertid, at skelettet har ligget uforstyrret på siden. Ryghvirvlerne lå i indbyrdes ledkontakt, og bagbenene kunne i det

PROFILSKITSE AF LAGSERIEN

Figur 2.

mudrede vand følges fra bækken til tåknogler. Alt lå på plads. Kadaveret må derfor være sunket ned på søbunden, inden opløsningen var for langt fremskredet.

Skelettet stammer fra en velvoksen, kraftig han med et 15 enders gevir (fig. 3). Tandsliddet på den forreste bagkindtand i underkæben (fig. 4) viser, at dyret har været mellem 8 og 10 år gammelt, da det døde.

Ingen af skelettets knogler viser spor efter ydre vold. Der er ingen skudsår efter pile eller spyd, hverken lægte eller ulægte, og ingen af knoglerne er brækkede.

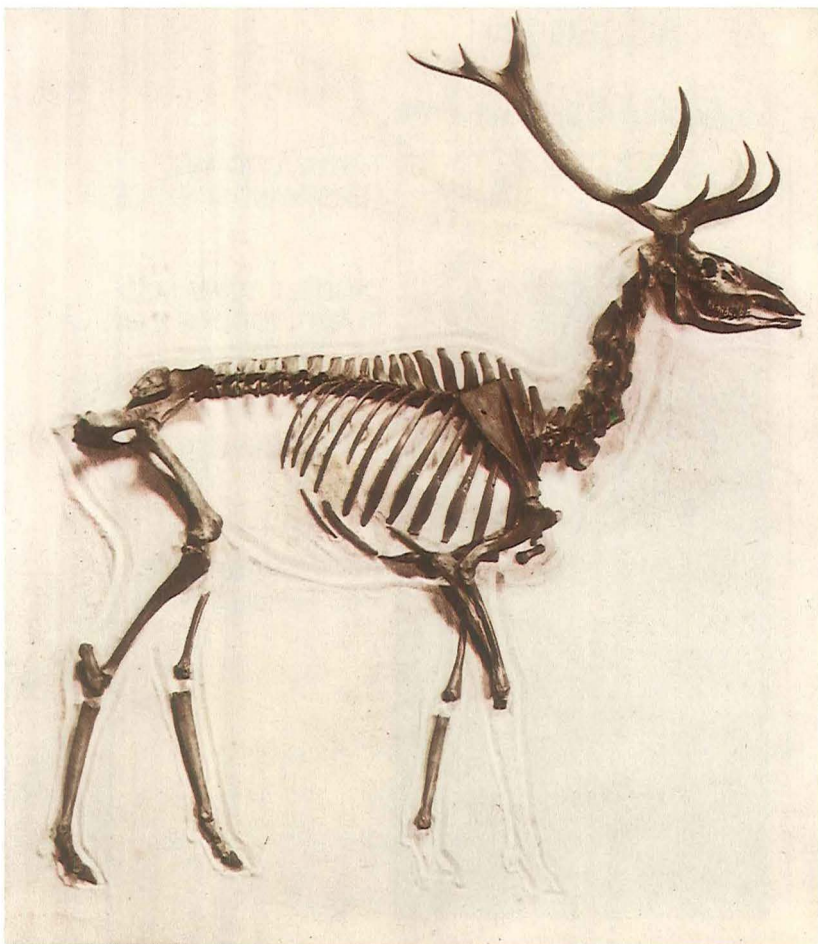

Fig 3. Hjortens knogler sammenlagt i sand af Jeppe Møhl. Foto: Geert Brovad.

Det eneste tegn på sygelighed er en svag gigt dannelse i 2. halshvirvel (fig. 5). Da det netop er halshvirvlerne, der er muskelfæster for de kraftige muskler, der skal bære det vældige gevir, er lidt slidgigt i en moden alder forståelig.

Hvordan hjorten så døde er faktisk svært at afgøre. Dyret kan jo godt være anskudt, uden at vi finder spor på knoglerne. Det kraftigt byggede dyr kan være flygtet ud i den daværende sø for at undgå sine forfølgere, men er så druknet som følge af svækkelse ved evt. blodtab.

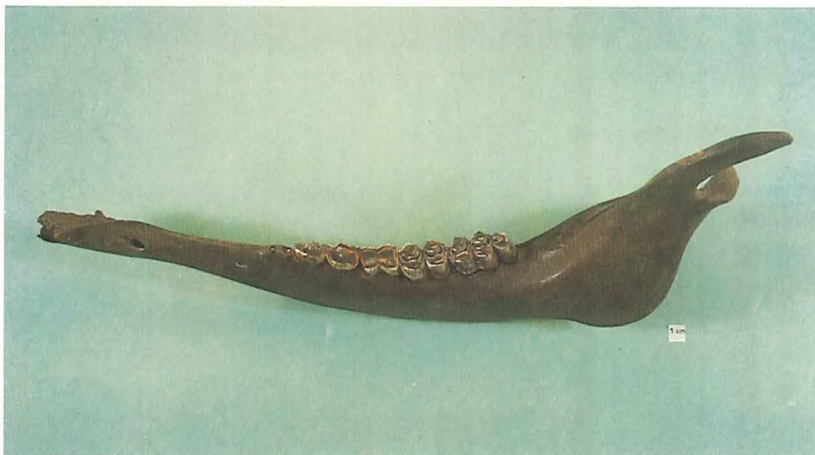
Under normale omstændigheder vil det ikke volde så kraftig en hjort vanskeligheder at svømme de få hundrede meter tværs over søen, der kun var et par meter dyb, så hjorten er næppe druknet under en fredelig svømmetur.

Så er det mere sandsynligt, at det tunge dyr er gået gennem isen, men har været ude af stand til at komme op igen, for hver gang den har forsøgt at sætte benene på iskanten, er denne bare brækket af, og hjorten er sunket tilbage i vandet. Forestiller man sig yderligere, at kroppen er gledet ind under eller er frosset fast i isen, har man en rimelig forklaring på, at kadaveret ikke har kunnet stige op til overfladen som følge af gæring i mavesækken og derefter drive ind til bredden.

Der er endnu en mulighed. Da dyret har en usædvanlig smuk og kraftig, færdigfejlet, blankslidt opsats, karakteristisk for velvoksne hanners tidlig-vintergevir, er det rimeligt at antage, at det har været en pladshjort med et stort harem at forsvare. I visse tilfælde kommer hannerne til at sære hinanden dødeligt, dyrene får sårfeber, hvilket får dem til at søge mod vand i moser eller søer. Kronhjorten fra Roslev kan altså være druknet under et forsøg på at dulme sårfeber efter en brunstkamp.

Dødsårsagen er ikke hermed klarlagt, der er blot fremlagt en række muligheder og en smule fantasi.

Om en af de nævnte dødsårsager er den rigtige, eller om der findes en helt anden mulighed, kan vi ikke sige. Hvad vi kan sige er, at hverken rovdyr eller mennesker har haft adgang til dyret, efter det er dødt. Der er nemlig hverken gnavespor fra f.eks. ulv, hund eller ræv på knoglerne, og der er ingen snit, skrab og hugspor efter menneskeaktivitet.

Figur 4. Roslevhjortens underkæbe.

Figur 5. Den gigtmærkede halshvirvel og derunder en rask nutidig hvirvel.

Hjortens geologiske alder

Pollenanalysen viser, at hjorten døde efter hasselens, men før egeblandingsskovens indvandring til stedet. Prøven fra hjortens hjerne indeholder så godt som ingen pollen af elm, eg og el, men der findes lidt asp. Fra gytjen lige over hjorten er færre pollen af asp end i hjerneprøven, men til gengæld findes en lille smule elmepollen. Dette kunne tyde på, at hjorten døde kort før elm indvandrede.

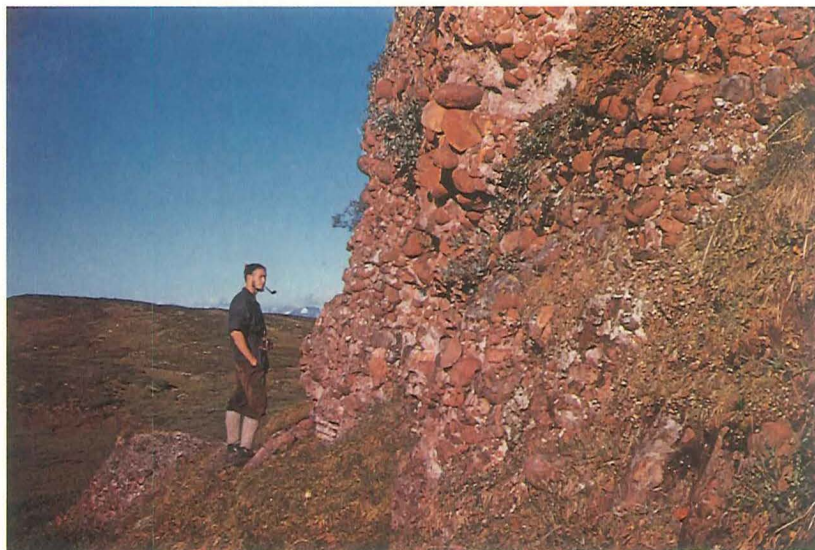
Ved at sammenligne med pollendiagrammer fra andre danske lokaliteter kan man ud fra pollenindholdet i og lige over hjorten fra Roslev datere tidspunktet for hjortens død til tidlig Boreal tid, dvs lidt senere end 9000 år før nu.

VARV-læsere vil mange gange være stødt på begrebet **konglomerater**, og mange ved, at det er en hærtnet aflejring, der indeholder forskellige kornstørrelser - i alt fald to forskellige. Bjergarten er således karakteriseret af **afrundede større korn** i en mere finkornet grundmasse. Det virker i almindelig sprogbrug måske lidt ejendommeligt at tale om "større korn", når de i visse konglomerater kan være hoved- til meterstore.

I mange tilfælde er konglomerater af stor betydning for tolkning af de geologiske hændelsesforløb - men lad os først slå fast, at de to vigtigste dannelsesmiljøer er flodløb og havets strandzone.

Flodkonglomeraterne vidner om den voldsomme transport (foto), og da bjergarterne ikke er knust ned til korn af enkeltminerale, kan mineralselskabet i blokkene undertiden fortælle om det opland, der gennem erosionen har leveret materialet, hvorved også transportretningen kan afsløres.

De marine konglomerater repræsenterer mange gange gamle strandvolde. Blokkene er ofte opbrudt fra tidligere aflejrede lag, og det sker, at de eneste vidnesbyrd om det tidligere forekommende underlag kun er bevaret som blokke i strandvoldskonglomeraterne. I dette miljø viser konglomeraterne en voldsom erosion knyttet til kystzonen, og det igen viser hen til igangværende relative niveauændringer af havspejlet - f.eks. gennem jordskorpebevægelser. Marine konglomerater møder man derfor oftest som indledning eller afslutning på et længere aflejningsforløb med afsætning af mere almindelige sedimenter.

Prækambrisk flodkonglomerat fra Sydgrønland. Foto: Valdemar Poulsen.